

Απόψεις υποψήφιων εκπαιδευτικών για την πρακτική τους άσκηση

Χανιωτάκης Νικόλαος*, Ευθυμίου Απόστολος**,
Πυργιωτάκης Γεώργιος***

Περίληψη

Στην εργασία αυτή διερευνάται ο βαθμός ικανοποίησης των τελειόφοιτων φοιτητών/τριών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας σε σχέση με επιμέρους διαστάσεις του προγράμματος Πρακτικής Άσκησης. Χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο για τη συλλογή του ερευνητικού υλικού. Η ανάλυση των δεδομένων έδειξε ότι η πλειοψηφία των φοιτητών/τριών: α) θεωρεί την Πρακτική Άσκηση ως ένα πολύ σημαντικό κομμάτι των σπουδών στο Πανεπιστήμιο, β) υποστηρίζει ότι οι συζητήσεις σε ομάδες στα πλαίσια της εργαστηριακής άσκησης θα πρέπει να έχουν υποχρεωτικό χαρακτήρα και γ) προτείνει να αυξηθεί ο αριθμός των διδασκαλιών στα σχολεία.

1. Εισαγωγή

Η πρακτική άσκηση στις σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του προγράμματος σπουδών και έχει ως βασικό στόχο να φέρει το φοιτητή και τη φοιτήτρια σε

* Ο Χανιωτάκης Νικόλαος είναι λέκτορας Σχολικής Παιδαγωγικής Π.Τ.Δ.Ε. στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

** Ο Ευθυμίου Απόστολος είναι διδάκτορας Ψυχολογίας, Ειδικός Επιστήμονας (ΠΔ 407/1980), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

*** Ο Πυργιωτάκης Γεώργιος είναι επίκουρος καθηγητής Γενικής Παιδαγωγικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

επαφή με τη σχολική πραγματικότητα και τη διδασκαλία. Μέσα από τα προγράμματα πρακτικής άσκησης επιδιώκεται η σύνδεση των θεωρητικών σπουδών με την εκπαιδευτική πράξη και με το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Αυτό σημαίνει ότι η επιστημονική γνώση, η θεωρία και η έρευνα, ως αντικείμενα της πανεπιστημιακής διδασκαλίας, γίνονται κατανοητά και επαληθεύονται ή απορρίπτονται κατά την «αναμέτρησή» τους με την πράξη, ενώ ταυτόχρονα η πράξη κατανοείται, ελέγχεται και ερμηνεύεται μέσω της θεωρίας (Θεοδώρου, 1998· Πυργιωτάκης, 2001-2002· Wildner, 1988). Από την άποψη αυτή η πρακτική άσκηση θεωρείται ότι διαδραματίζει ένα σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση των παιδαγωγικών και διδακτικών αντιλήψεων και απόψεων του υποψήφιου εκπαιδευτικού (Hascher, Cocard and Moser, 2004). Έργο της είναι να προκαλεί νέους θεωρητικούς προβληματισμούς, να παρακινεί τους φοιτητές και τις φοιτήτριες να πειραματίζονται και να εφαρμόζουν τις θεωρητικές τους γνώσεις στην πράξη, και ακόμα να τους οδηγεί με κατάλληλες συζητήσεις και διαδικασίες στον αναστοχασμό και την τεκμηρίωση των παιδαγωγικών και διδακτικών τους επιλογών (Καλαϊτζοπούλου, 2001· Schon, 1987).

Γίνεται αντιληπτό πως η πρακτική άσκηση καλείται να συμβάλει –στο βαθμό που της αναλογεί– στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού ρόλου των φοιτητών/τριών με βάση το μοντέλο του ανοιχτού επαγγελματισμού (open professionalism), το οποίο αντιδιαστέλλεται ως προς το μοντέλο της ελάχιστης αρμοδιότητας (mini-mum-competency-model ή top-down-model) (βλ. Brinkmann, 1996· Ξωχέλλης, 2005). Το τελευταίο περιορίζεται στη διαμόρφωση του «εντολοδόχου εργαζόμενου», δηλαδή του εκπαιδευτικού-μεταδότη της διδακτέας ύλης με τρόπο προδιαγεγραμμένο εκ των άνω. Στο συγκεκριμένο τρόπο θεώρησης, ο εκπαιδευτικός αξιολογείται με βάση το βαθμό επίτευξης των προκαθορισμένων στόχων και, εάν κριθεί αναγκαίο, επιδιώκεται η ανάπτυξη και βελτίωση της διδακτικής του ικανότητας μέσω προγραμμαμάτων επιμόρφωσης.

Από την άλλη πλευρά, το μοντέλο του ανοιχτού επαγγελματισμού θέτει τον εκπαιδευτικό στο επίκεντρο των προσπαθειών βελτίωσης της διδακτικής πράξης, αφού αυτός θεωρείται ως ο πλέον κατάλληλος να αντιλαμβάνεται τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες των μαθητών του και του σχολείου του. Κατά συνέπεια είναι και ο πιο αρμόδιος να καθορίζει τους τρόπους δράσης, να προβαίνει στις κατάλληλες συνεργασίες και να προχωρεί σε επιλογές, προκειμένου να ικανοποιήσει τις ανάγκες αυτές με βάση τις ιδιαι-

τερότητες της εκπαιδευτικής διαδικασίας την οποία βιώνει (Μπότσογλου, 2003). Αυτό προϋποθέτει ότι ο εκπαιδευτικός αναστοχάζεται για τη διδακτική του πράξη, στέκεται κριτικά απέναντί της, διερευνά αιτίες και αποτελέσματα, αναλύει τις ανάγκες και τα προβλήματα των μαθητών του και έτσι οδηγείται στην επιλογή των κατάλληλων τρόπων αντιμετώπισης (Korthagen, Loughran and Lunenburg, 2005· Parsons and Stephenson, 2005). Είναι σαφές ότι στην εποχή μας η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών και ειδικότερα η πρακτική άσκηση μόνο στο μοντέλο του ανοιχτού επαγγελματισμού μπορεί να στηρίζεται και όχι στη δημιουργία του εκπαιδευτικού-μεταδότη και διεκπεραιωτή εντολών (Ξωχέλλης, 2005).

Βασικός λοιπόν στόχος της πρωτογενούς επαγγελματικής κοινωνικοποίησης των υποψήφιων εκπαιδευτικών που λαμβάνει χώρα κατά την πρακτική άσκηση είναι η διαμόρφωση του μελλοντικού τους ρόλου ως αυτόνομα σκεπτόμενων και ενεργούντων επαγγελματιών, με επίγνωση των εκπαιδευτικών, κοινωνικών και πολιτικών δομών που επηρεάζουν το έργο τους και με διάθεση κριτικής αντιπαράθεσης τόσο με τις εξωτερικές αυτές δομές, όσο και με το ίδιο τους το έργο (Θεοδώρου, 1998). Ωστόσο οι δομές αυτές δεν παύουν να μεταβάλλονται και να εξελίσσονται, γεγονός που ισχύει εξίσου για τις θεωρητικές γνώσεις και τα ερευνητικά δεδομένα των Επιστημών της Αγωγής. Συνεπώς, αφού η κοινωνία και το σχολείο αλλάζουν και ταυτόχρονα οι γνώσεις μας για την παιδική ηλικία και τις διαδικασίες αγωγής και μάθησης στις διαφοροποιημένες συνθήκες της εποχής μας εμπλουτίζονται και αναθεωρούνται, αναπόφευκτα θα πρέπει και τα προγράμματα σπουδών και τα συστήματα πρακτικής άσκησης να υπόκεινται σε διαδικασίες ανανέωσης και βελτίωσης (Buchberger and Bucgberger, 2002).

Για να μπορέσουμε όμως να βελτιώσουμε την πρακτική άσκηση πρέπει να την κατανοήσουμε στο σύνολό της, με όλες τις παραμέτρους και τους συντελεστές που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση μαζί της. Μία σημαντική παράμετρος είναι οι ίδιοι οι φοιτητές/τριες και ειδικότερα ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται και αποτιμούν την πρακτική άσκηση, την οργάνωση και τη λειτουργία της. Όσο περισσότερο γνωρίζουμε τις υποκειμενικές δυσκολίες που συναντούν οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, αλλά και τα θετικά σημεία της εμπειρίας τους που τους ευχαριστούν και τους ενισχύουν, τόσο πιο ευνοϊκές προϋποθέσεις δημιουργούνται για τη στήριξη των προσπαθειών τους. Η γνώση αυτή είναι σημαντική για τους υπεύθυνους καθηγητές της πρακτικής άσκησης που έρχονται αρωγοί στο διδακτικό έργο των φοιτητών/τριών, για τους

αποσπασμένους στο Τμήμα εκπαιδευτικούς, τους δασκάλους των σχολείων άσκησης και γενικότερα για τους διδάσκοντες στο πανεπιστήμιο. Ιδιαίτερα σε φάσεις πειραματισμού και αναμόρφωσης της πρακτικής άσκησης, η συνεκτίμηση των απόψεων των φοιτητών/τριών μπορεί να συμβάλει τόσο στη βελτίωση του προγράμματος μέσα από την εποικοδομητική κριτική και τις προτάσεις βελτίωσης που αναμένεται να κατατεθούν, όσο και στην προθυμότερη σύμπραξη των φοιτητών/τριών στην υλοποίηση των τελικών αποφάσεων (Κανάκης, 1996). Εξάλλου η συνεκτίμηση των φοιτητικών απόψεων αντανακλά τον προσανατολισμό μας στο μοντέλο του «ανοιχτού επαγγελματισμού» που αναφέραμε παραπάνω.

Προς την κατεύθυνση αυτή κινούνται οι έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί στα Παιδαγωγικά Τμήματα της χώρας μας με σκοπό τη διερεύνηση των απόψεων των υποψήφιων εκπαιδευτικών και τελικώς τη βελτίωση των προγραμμάτων πρακτικής άσκησης. Στις έρευνες αυτές επιβεβαιώνεται η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδουν οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί στην πρακτική άσκηση (Κακανά, 2005· Κανάκης, 1996· Κυρίδης, Παλαιολόγου και Αναστασιάδου, 2005· Ντολιοπούλου, 2002), η ικανοποίησή τους από την επαφή με τα παιδιά και την εξοικείωσή τους με το σχολικό περιβάλλον (Μπότσογλου, 2003), καθώς και η επιθυμία τους να αυξηθεί η διάρκειά της (Κανάκης, 1996· Μπουζάκης, 1992· Ντολιοπούλου, 2002). Από τις έρευνες προκύπτει επίσης η ανάγκη βελτίωσης της ανατροφοδοτικής και αναστοχαστικής λειτουργίας των συζητήσεων που πραγματοποιούνται μεταξύ φοιτητών/τριών, διδασκόντων και αποσπασμένων εκπαιδευτικών (Αυγητίδου, 1997-1998· Πούλου και Χανιωτάκης, υπό δημοσίευση). Σε ορισμένες περιπτώσεις οι συζητήσεις αυτές χαρακτηρίζονται από τους φοιτητές/τριες κουραστικές, βαρετές και ανούσιες (Κανάκης, 1996), ενώ σε άλλες κρίνονται ικανοποιητικές (Μπότσογλου, 2003). Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί διαπιστώνουν κατά την πρακτική τους άσκηση τη γνωστή διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης (Αυγητίδου, 1997-1998· Κανάκης, 1996· Ντολιοπούλου, 2002) και την ανάγκη εκσυγχρονισμού της ώστε να ανταποκρίνεται στο σημερινό σχολείο (Κυρίδης, Παλαιολόγου και Αναστασιάδου, 2005). Προβλήματα εντοπίζονται στη συνεργασία των φοιτητών/τριών με τους διδάσκοντες που εμπλέκονται στην πρακτική άσκηση (Ντολιοπούλου, 2002), με τους εκπαιδευτικούς των σχολείων υποδοχής και με τους αποσπασμένους για τις ανάγκες της πρακτικής άσκησης εκπαιδευτικούς (Κακανά, 2005). Σε άλλη έρευνα ωστόσο, οι φοιτητές/τριες εμφανίζονται ικανοποιημένοι από τη συνεργασία

τους με τους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι αναλαμβάνουν και το κύριο βάρος εποπτείας και καθοδήγησης (Κανάκης, 1996). Σε σχέση με τις διδασκαλίες τα κυριότερα προβλήματα που εμφανίζονται είναι το άγχος των φοιτητών/τριών πριν και κατά τη διάρκεια των διδασκαλιών τους (Κακανά και Χατζοπούλου, 2003¹· Μπότσογλου, 2003· Ντολιοπούλου, 2002), η έλλειψη της απαραίτητης υλικοτεχνικής υποδομής και εποπτικού υλικού στους χώρους άσκησης (Κακανά, 2005· Κανάκης, 1996) και η διαχείριση του χρόνου διδασκαλίας (Μπότσογλου, 2003).

Με βάση τους προβληματισμούς που εκτέθηκαν παραπάνω και την εξέταση της σχετικής βιβλιογραφίας η παρούσα έρευνα θέτει ως βασικό της σκοπό τη διερεύνηση των απόψεων και αντιλήψεων των φοιτητών/τριών του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας σε σχέση με το πρόγραμμα της πρακτικής τους άσκησης, τις επιμέρους λειτουργίες της, τους συντελεστές που εμπλέκονται σε αυτήν και τους τρόπους βελτίωσης της κατάστασης. Η διερεύνηση αυτή θεωρούμε ότι μπορεί να συμβάλει στην ανασύνθεση και βελτίωση του πλαισίου της πρακτικής άσκησης του Τμήματός μας και ενδεχομένως άλλων Παιδαγωγικών Τμημάτων.

Η Σχολική Πρακτική Άσκηση στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών. Η περίπτωση του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Κάθε πρόγραμμα πρακτικής άσκησης, άλλο λιγότερο και άλλο περισσότερο, αποτελεί ένα πολύπλοκο σύστημα, ένα εκτεταμένο και πολυδιάστατο κομμάτι του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών με μία πληθώρα δραστηριοτήτων και υποχρεώσεων για τους φοιτητές/τριες, με πολλούς άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενους (καθηγητές, επόπτες, αποσπασμένους εκπαιδευτικούς, διευθυντές και δασκάλους των σχολείων υποδοχής κ.ά.) και με πολλαπλές διασυνδέσεις και αλληλεπιδράσεις με τα υπόλοιπα μαθήματα (βλ. Πυργιωτάκης, 2001-2002). Ακριβώς λόγω της πολυπλοκότητας αυτής και του μεγάλου εύρους των δραστηριοτήτων της πρακτικής άσκησης θα περιοριστούμε σε μία πολύ συνοπτική παρουσίαση των βασικότερων σημείων και των καινοτομιών που περιλαμβάνονται στο πρόγραμμα πρακτικής άσκησης του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ώστε να γίνει καλύτερα κατανοητή η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας που ακολουθεί.

Η πρακτική άσκηση χωρίζεται σε τέσσερα (4) επίπεδα, καθένα από τα οποία διαρκεί ένα εξάμηνο. Αρχίζει από το 5ο εξάμηνο

σπουδών και έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα. Συνολικά περιλαμβάνει δύο βασικούς τομείς δραστηριοτήτων:

- α) πρακτική άσκηση στα σχολεία,
- β) εργαστηριακή άσκηση στο Πανεπιστήμιο («Φροντιστήριο»).

α) *Πρακτική άσκηση στα σχολεία*

Η βασική λογική που χαρακτηρίζει τη διάκριση της πρακτικής άσκησης σε τέσσερα επάλληλα επίπεδα αυξανόμενων και διαφοροποιημένων απαιτήσεων είναι η σταδιακή εισαγωγή των φοιτητών/τριών στη σχολική ζωή και στη διδακτική πράξη. Με άλλα λόγια, το κάθε επίπεδο προετοιμάζει το επόμενο, έτσι ώστε οι φοιτητές/τριες να οδηγούνται σταδιακά από τη θέση του απλού παρατηρητή (1ο επίπεδο) στη θέση του υπεύθυνου εκπαιδευτικού (4ο επίπεδο). Συνοπτικά, οι δραστηριότητες που προβλέπονται για κάθε επίπεδο είναι οι εξής:

- *1ο επίπεδο:* οι φοιτητές/τριες παρακολουθούν διδασκαλίες σε διαφορετικούς τύπους σχολείων ή τάξεων (πολυθέσια, ολιγοθέσια, Ολοήμερα, Τσιγγανοπαίδων, Ευέλικτης ζώνης κ.ά.).
- *2ο επίπεδο:* οι φοιτητές/τριες εισάγονται σταδιακά στο σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της διδασκαλίας, πραγματοποιώντας ωριαίες διδασκαλίες (έξι συνολικώς στο εξάμηνο).
- *3ο επίπεδο:* οι φοιτητές/τριες αναλαμβάνουν να διδάξουν σε μία τάξη επί μία ολόκληρη ημέρα (6 ημέρες συνολικώς στο εξάμηνο)
- *4ο επίπεδο:* οι φοιτητές/τριες αναλαμβάνουν την ευθύνη μίας τάξης επί δύο συνεχόμενες εβδομάδες.

β) *Εργαστηριακή άσκηση στο Πανεπιστήμιο: «Φροντιστήριο»*

Σε κάθε επίπεδο πρακτικής άσκησης, παράλληλα με τις επισκέψεις στα σχολεία, πραγματοποιείται κάθε εβδομάδα στο Πανεπιστήμιο η εργαστηριακή άσκηση των φοιτητών/τριών, το λεγόμενο «Φροντιστήριο». Η παρακολούθηση είναι υποχρεωτική και η διάρκειά του τρεις (3) ώρες την εβδομάδα. Ο βασικός σκοπός του Φροντιστηρίου είναι, μέσα από την απαιτούμενη επανατροφодότηση, να αναστοχαστούν οι φοιτητές/τριες πάνω στη διδακτική τους πράξη, να εκφράσουν και να ανταλλάξουν απόψεις, να συνειδητοποιήσουν τον παιδαγωγικό και διδακτικό τους ρόλο και τελικώς να συνδέσουν τη θεωρία με την εκπαιδευτική πράξη. Η επίτευξη του σκοπού αυτού επιδιώκεται μέσα από τις παρακάτω δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στο Φροντιστήριο:

- α) Οι φοιτητές/τριες συζητούν, αναλύουν, σχολιάζουν με τους επόπτες παιδαγωγούς και τους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς τις διδασκαλίες που παρακολούθησαν ή πραγματοποίησαν.
- β) Οι φοιτητές/τριες αναλαμβάνουν να παρουσιάσουν στους συναδέλφους τους εναλλακτικές διδακτικές προσεγγίσεις και καινοτομίες που εφάρμοσαν στην τάξη τους (π.χ. μέθοδο Project, διδασκαλία με Η/Υ, ομαδοσυνεργατική διδασκαλία κ.ά.).
- γ) Κυρίως οι επόπτες παιδαγωγοί και πολύ σπάνια οι διδάσκοντες τις επιμέρους διδακτικές στο Τμήμα ή οι αποσπασμένοι εκπαιδευτικοί πραγματοποιούν εισηγήσεις με θέματα πρακτικής φύσεως που συνδέονται με τις διδασκαλίες στα σχολεία άσκησης (π.χ. διαχείριση σχολικής τάξης, Ολοήμερο Σχολείο, Ευέλικτη Ζώνη, Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων, Ολιγοθέσιο/Μονοθέσιο Σχολείο κ.ά.).
- δ) Εξωπανεπιστημιακοί φορείς και πρόσωπα πραγματοποιούν εισηγήσεις προς τους φοιτητές/τριες, προκειμένου να τους ενημερώσουν για νέους θεσμούς και καινοτόμες δράσεις στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (π.χ. σχολικό έντυπο, θέματα Διοίκησης της Εκπαίδευσης, προβλήματα λόγου στην παιδική ηλικία, διδασκαλία μέσω τηλεδιάσκεψης κ.λπ.).

2. Μεθοδολογία

Συμμετέχοντες

Ο πληθυσμός της έρευνας ήταν 67 φοιτητές/τριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, οι οποίοι βρίσκονταν στο τελευταίο εξάμηνο σπουδών, λίγο πριν από τη λήψη του πτυχίου τους.

Μέσα συλλογής ερευνητικού υλικού

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας επιλέχθηκε τελικώς η μέθοδος του ερωτηματολογίου κυρίως λόγω της ανωνυμίας που προσφέρει και κατ' επέκταση της μεγαλύτερης ελευθερίας έκφρασης που παρέχει στους ερωτώμενους. Κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη διαδικασία της συνέντευξης ή της ελεύθερης συζήτησης, γεγονός που επισημάνθηκε από τους

ίδιους τους φοιτητές και τις φοιτήτριες, οι οποίοι ζήτησαν να συμπληρώσουν τα ερωτηματολόγια, αφού πρώτα τους επιδοθεί η βαθμολογία.

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε αποτελούνταν από εννέα (9) ερωτήσεις, οι οποίες περιελάμβαναν επιπλέον ερωτήσεις ανοιχτού τύπου. Σε όλες τις ερωτήσεις ανοιχτού τύπου έγινε ανάλυση περιεχομένου από δύο εκπαιδευτικούς ερευνητές.

Διαδικασία

Το ερωτηματολόγιο μοιράστηκε και συμπληρώθηκε ανώνυμα κατά τη διάρκεια του τελευταίου εργαστηριακού μαθήματος, αφού είχε ήδη ανακοινωθεί στους φοιτητές και στις φοιτήτριες η βαθμολογία της πρακτικής άσκησης.

3. Αποτελέσματα

Κάθε κλειστή ή ανοιχτή απάντηση πήρε έναν βαθμό και καταχωρήθηκε στο είδος της απάντησης που ταίριαζε κατά ερώτηση. Οι βαθμοί που πήρε κάθε είδος απάντησης μετατράπηκαν σε εκατοστιαία ποσοστά για να γίνει σύγκριση μεταξύ τους. Οι μετατροπές αυτές έγιναν με διαφορετικό τρόπο στα δύο είδη απαντήσεων.

Στις κλειστές υπολογίστηκαν με βάση τον αριθμό του συνόλου του πληθυσμού της έρευνας, αφού οι συμμετέχοντες έπρεπε να επιλέξουν μόνο μία από τις προτεινόμενες απαντήσεις. Αντίθετα, στις ανοιχτές απαντήσεις η εκατοστιαία ποσοστώση έγινε με βάση το σύνολο των απαντήσεων που έδωσε όλος ο πληθυσμός έρευνας, αφού κάθε ερωτώμενος μπορούσε να δώσει πάνω από μία απάντηση. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται οι απαντήσεις στις προαναφερόμενες κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις.

Στους πίνακες 1 έως 8 που ακολουθούν, παρουσιάζονται –σε εκατοστιαία ποσοστά κατά απάντηση– οι απαντήσεις των κλειστών ερωτήσεων και οι απαντήσεις των ανοιχτών συμπληρωματικών ερωτήσεων – όπου αυτές υπάρχουν. Στον πίνακα 9 παρουσιάζονται, σε εκατοστιαία ποσοστά κατά απάντηση, οι προτάσεις των φοιτητών/τριών για τη βελτίωση της πρακτικής άσκησης.

Εξετάζοντας τα στοιχεία του Πίνακα 1 διαπιστώθηκε ότι κανένας φοιτητής ή φοιτήτρια δεν δήλωσε ότι δεν έμεινε ικανοποιημένος/η, 30,0%, ήτοι 20 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 έμειναν λί-

Πίνακας 1
Απαντήσεις στην ερώτηση «Είσαι ικανοποιημένος/η
από το Φροντιστήριο;»

Απαντήσεις			
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
0,0%	30%	60%	10%
$(\chi^2 = 55,33, p < 0,005)$			

Πίνακας 1α
Απαντήσεις στην ερώτηση «Ποιες επιπλέον δράσεις
θα μπορούσες να προτείνεις για την καλύτερη οργάνωση
και λειτουργία του Φροντιστηρίου;»

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Δεν έχει να προτείνει ή δεν απαντά	44.0%
2. Χωρισμός των φοιτητών σε μικρότερες ομάδες	21.0%
3. Να επιλέγουν οι φοιτητές τα θέματα διδασκαλίας από λίστα θεμάτων	11.0%
4. Διάφορες άλλες απαντήσεις	24.0%
$(\chi^2 = 17,43, p < 0,005)$	

γο, 60%, ήτοι 40 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 αρκετά και 10%, ήτοι 7 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 έμειναν πολύ ικανοποιημένοι/ες από το Φροντιστήριο.

Η εξέταση των στοιχείων του Πίνακα 1α έδειξε ότι από το σύνολο των απαντήσεων των φοιτητών/τριών που αφορούσαν τις προτάσεις τους για την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία του Φροντιστηρίου 44.0% δεν εμπεριείχαν καμία πρόταση (Την απάντηση αυτή έδωσαν 33 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 49,0%). Από αυτούς τους/τις φοιτητές/τριες, που δεν είχαν να προτείνουν κάτι, 65.5% είχαν δηλώσει αρκετά ικανοποιημένοι από το Φροντιστήριο και οι υπόλοιποι λίγο ή πολύ. Το 21.0% από τις προτάσεις αναφέρονταν στην ανάγκη να χωρίζονται οι φοιτητές/τριες σε μικρότερες ομάδες (Την απάντηση αυτή έδωσαν 33

φοιτητές/τριες από τους/τις 16, ήτοι ποσοστό 24,0%), ενώ 11.0% πρότειναν να επιλέγουν από μία λίστα θεμάτων οι ίδιοι οι φοιτητές τα θέματα συζήτησης στο Φροντιστήριο (Την απάντηση αυτή έδωσαν 8 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 12,0%). Τέλος, το 24.0% που ήταν το ποσοστό των διάφορων άλλων απαντήσεων είναι υψηλό και έχει στατιστική σημασία για την ερμηνεία των δεδομένων (Τις απαντήσεις αυτές έδωσαν 18 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 27,0%). Μόνο που το ποσοστό προτίμησης καθεμιάς από τις απαντήσεις αυτές, χωριστά, (δέκα συνολικά) είναι άνευ στατιστικής σημασίας.

Πίνακας 2

Η παρακολούθηση του Φροντιστηρίου θα πρέπει να είναι για τους/τις φοιτητές/τριες;

Υποχρεωτική	Προαιρετική	Άλλο
72.0%	22.0%	6.0%
$(\chi^2 = 68,19, p < 0,005)$		

Τα στοιχεία του Πίνακα 2 έδειξαν ότι η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών/τριών (72.0%, ήτοι 48 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67) δήλωσε πως η παρακολούθηση του Φροντιστηρίου πρέπει να είναι υποχρεωτική, ενώ μόνο 22.0%, ήτοι 15 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 δήλωσαν ότι πρέπει να είναι προαιρετική.

Πίνακας 3

Απαντήσεις στην ερώτηση «Σε ποιο βαθμό θεωρείς ότι σε βοήθησε η Πρακτική Άσκηση, ώστε να μπορέσεις να ανταποκριθείς με επάρκεια στις μελλοντικές απαιτήσεις του εκπαιδευτικού ρόλου;»

Απαντήσεις			
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
0,0%	13.0%	48.0%	39.0%
$(\chi^2 = 39,33, p < 0,005)$			

Πίνακας 3α

Απαντήσεις στην ερώτηση «Δικαιολόγησε την απάντηση που δίνεις στην ερώτηση για το βαθμό στον οποίο θεωρείς ότι σε βοήθησε η Πρακτική Άσκηση να μπορέσεις να ανταποκριθείς με επάρκεια στις μελλοντικές απαιτήσεις του εκπαιδευτικού ρόλου»

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Είμαι αρκετά ή είμαι απόλυτα ικανοποιημένος/η	78.0%
2. Χρειάζεται μεγαλύτερη διάρκεια πρακτικής άσκησης	8.0%
3. Δεν απαντά	8.0%
4. Δεν είμαι ικανοποιημένος/η	6.0%
$(\chi^2 = 174,80, p < 0,005)$	

Από τα στοιχεία του Πίνακα 3 προκύπτει ότι κανένας από τους φοιτητές δεν δήλωσε ότι δεν τον βοήθησε η πρακτική άσκηση, το 13.0%, ήτοι 9 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 ότι τους βοήθησε λίγο, το 48.0%, ήτοι 32 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 αρκετά και το 39.0%, ήτοι 26 φοιτητές/τριες, από τους/τις 67 πολύ.

Η εξέταση των στοιχείων του Πίνακα 3α έδειξε ότι, από το σύνολο των αιτιολογιών που αναφέρθηκαν, προέκυψαν οι εξής διαπιστώσεις: 78.0% των αιτιολογιών ανέφεραν αρκετή μέχρι και απόλυτη ικανοποίηση από την πρακτική άσκηση (Την απάντηση αυτή έδωσαν 55 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 82,0%), 8.0% υποστήριξαν ότι θα πρέπει να αυξηθεί η διάρκειά της (Την απάντηση αυτή έδωσαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%), 8.0% δεν απάντησαν (Δεν απάντησαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%) και 6.0% δήλωσαν ότι δεν έμειναν ικανοποιημένοι (Την απάντηση αυτή έδωσαν 4 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 6,0%). Από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες της τελευταίας περίπτωσης, 67.0% είχαν δηλώσει αρκετά ή πολύ ικανοποιημένοι από την πρακτική άσκηση στην ερώτηση που αναφέρεται στον Πίνακα 3. Το ποσοστό αυτό είναι άνευ στατιστικής σημασίας. Ωστόσο, οι φοιτητές αυτοί έδειξαν ότι φάσκουν και αντιφάσκουν.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 4 προκύπτει ότι το 64.0% των φοιτητών/τριών, ήτοι 43 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 προτείνει να αυξηθεί ο αριθμός των διδασκαλιών που πραγματοποιούνται στα

Πίνακας 4

Ο συνολικός αριθμός των διδασκαλιών που πραγματοποιούν οι φοιτητές/τριες στα πλαίσια της Πρακτικής Άσκησης θα πρέπει:

α. να παραμείνει ο ίδιος	β. να αυξηθεί	γ) να ελαττωθεί
36.0%	64.0%	0.0%
$(\chi^2 = 61,03, p < 0,005)$		

πλαίσια της πρακτικής άσκησης, το 36.0%, ήτοι 24 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 επιθυμεί να παραμείνει ο ίδιος αριθμός, ενώ κανένας από τους φοιτητές/τριες δεν πρότεινε να ελαττωθεί.

Τα στοιχεία του Πίνακα 5 έδειξαν ότι πάνω από τους μισούς φοιτητές/τριες έμειναν λίγο (43.0%, ήτοι 29 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή καθόλου ικανοποιημένοι (12.0%, ήτοι 8 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) από την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους από τους διδάσκοντες. Ένα εξίσου μεγάλο ποσοστό φοιτητών/τριών έμεινε λίγο (48.0%, ήτοι 32 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή καθόλου ικανοποιημένο (9.0%, ήτοι 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) από την επανατροφοδότηση που είχαν από τους διδάσκοντες σε σχέση με τις διδασκαλίες τους.

Από την επεξεργασία των ανοιχτών ερωτήσεων διαπιστώθηκε ότι οι φοιτητές/τριες που δεν έμειναν ικανοποιημένοι ήταν εκείνοι των οποίων τις διδασκαλίες οι διδάσκοντες πραγματικά δεν παρα-

Πίνακας 5

Απαντήσεις στην ερώτηση «Είσαι ικανοποιημένος/η από τους διδάσκοντες στη Σχολική Πρακτική Άσκηση σε σχέση με:
α) την παρακολούθηση των διδασκαλιών που πραγματοποίησες και
β) την κατ' ιδίαν επανατροφοδότησή σου;»

Παρακολούθηση				Επανατροφοδότηση			
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
12.0%	43.0%	27.0%	18.0%	9.0%	48.0%	27.0%	16.0%
$(\chi^2 = 15,64, p < 0,005)$				$(\chi^2 = 22,85, p < 0,005)$			

Πίνακας 5α

Απαντήσεις στην ερώτηση «Δικαιολόγησε γιατί είσαι ή δεν είσαι ικανοποιημένος/η από τους διδάσκοντες στην πρακτική άσκηση σε σχέση με τους τομείς παρακολούθηση/επανατροφοδότηση»

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Χρειάζεται περισσότερος χρόνος παρακολούθησης/επανατροφοδότησης	59.0%
2. Είμαι ικανοποιημένος/η	19.0%
3. Δεν απαντά	13.0%
4. Άλλη απάντηση	9.0%
$(\chi^2 = 41,93, p < 0,005)$	

Πίνακας 5β

Προτάσεις για τη βελτίωση παρακολούθησης/επανατροφοδότησης των διδασκαλιών

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Περισσότερη παρακολούθηση/επανατροφοδότηση	75.0%
2. Δεν απαντά/καμία πρόταση	15.0%
3. Οι φοιτητές να χωρίζονται σε μικρότερες ομάδες	6.0%
4. Μεγαλύτερος αριθμός διδασκόντων	1.0%
5. Καλύτερη οργάνωση του φροντιστηρίου	1.0%
6. Χρειάζονται ξεκάθαρα κριτήρια αξιολόγησης	1.0%
$(\chi^2 = 202,95, p < 0,005)$	

κολούθησαν καθόλου ή παρακολούθησαν για πολύ μικρό χρονικό διάστημα (10' -20'). Η αιτιολόγηση των απαντήσεών τους βασίστηκε στο γεγονός αυτό.

Ένας αρκετά μεγάλος αριθμός φοιτητών/τριών (45.0%, ήτοι 30 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) έμειναν αρκετά (27.0%, ήτοι 18

φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ ικανοποιημένοι (18.0%, ήτοι 12 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) από την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους. Ένας αρκετά, επίσης, μεγάλος αριθμός φοιτητών/τριών (43.0%, ήτοι 29 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) έμειναν αρκετά (27.0%, ήτοι 18 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ ικανοποιημένοι (16.0%, ήτοι 11 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) από την επανατροφοδότησή τους από τους διδάσκοντες. Από αυτούς τους φοιτητές/τριες το 45.0% αιτιολόγησαν τις απαντήσεις τους, δηλώνοντας ότι έμειναν ικανοποιημένοι από το χρόνο που διέθεσαν οι διδάσκοντες για την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους και τη συζήτηση/επανατροφοδότηση σε ατομικό επίπεδο. Ωστόσο, από τους φοιτητές/τριες που εμφανίστηκαν αρκετά ικανοποιημένοι από την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους και την επανατροφοδότηση που πήραν, ένα μεγάλο ποσοστό (39.0%) δήλωσε ότι ο χρόνος που είχαν αφιερώσει οι διδάσκοντες στους τομείς αυτούς ήταν λίγος, ενώ θα έπρεπε να είναι περισσότερος.

Από το σύνολο των απαντήσεων που εξηγούν γιατί έμειναν ή δεν έμειναν ικανοποιημένοι οι φοιτητές/τριες στους τομείς παρακολούθησης διδασκαλιών και επανατροφοδότησης, το 59.0% (βλ. Πίνακα 5α) επισήμανε το γεγονός ότι οι διδάσκοντες δεν διέθεσαν αρκετό χρόνο (Την απάντηση αυτή έδωσαν 41 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 61,0%), το 19.0% εμφανίστηκε απλώς ικανοποιημένο (Την απάντηση αυτή έδωσαν 13 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 19,0%), το 13.0% δεν πρόβαλε καμία αιτιολογία (Την απάντηση αυτή έδωσαν 9 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 13,0%) και το 9.0% έδωσε άσχετη με το θέμα αιτιολογία (Την απάντηση αυτή έδωσαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%).

Εξετάζοντας τα στοιχεία των προτάσεων για τη βελτίωση της παρακολούθησης των διδασκαλιών και της επανατροφοδότησης των φοιτητών/τριών από τους διδάσκοντες, διαπιστώθηκε ότι το 75.0% (βλ. Πίνακα 5β) των απαντήσεων των φοιτητών συνδέθηκε με την ανάγκη περισσότερης παρακολούθησης και ανατροφοδότησης και στενότερης συνεργασίας με τους διδάσκοντες (Την απάντηση αυτή έδωσαν 60 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 90,0%). Στο 15.0% των απαντήσεων των φοιτητών/τριών δεν υπάρχει καμία πρόταση (Την απάντηση αυτή έδωσαν 12 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 18,0%). Από αυτούς οι μισοί είχαν δηλώσει ότι έμειναν λίγο και οι άλλοι μισοί αρκετά ικανοποιημένοι από την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους

Πίνακας 6

Απαντήσεις στην ερώτηση «Είσαι ικανοποιημένος/η από τη συνεργασία σου με τον/την υπεύθυνο/η της ομάδας σου (αποσπασμένο εκπαιδευτικό) στην Πρακτική Άσκηση σε σχέση με: α) την προετοιμασία για τις διδασκαλίες σου, β) την παρακολούθηση των διδασκαλιών που πραγματοποίησες και γ) την κατ' ιδίαν επανατροφοδότησή σου;»

Τομείς συνεργασίας	Βαθμός ικανοποίησης από τη συνεργασία με τον υπεύθυνο της ομάδας αποσπασμένο εκπαιδευτικό)			
	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
α) Προετοιμασία διδασκαλίας	16.0%	16.0%	21.0%	42.0%
β) Παρακολούθηση διδασκαλίας	15.0%	19.0%	25.0%	40.0%
γ) Επανατροφοδότηση φοιτητή/τριας	21.0%	21.0%	21.0%	37.0%

και την επανατροφοδότησή τους από τους διδάσκοντες. Το 6.0% των απαντήσεων των φοιτητών αναφέρθηκε στην ανάγκη χωρισμού των φοιτητών σε μικρότερες ομάδες (Την απάντηση αυτή έδωσαν 5 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 7,0%). Οι υπόλοιπες προτάσεις δεν έχουν καμία στατιστική σημασία, διότι τα ποσοστά τους είναι ασήμαντα.

Στατιστική ανάλυση των στοιχείων του Πίνακα 6 έδειξε ότι η διαφορά ανάμεσα στις απαντήσεις των φοιτητών/τριών κατά περίπτωση είναι στατιστικώς σημαντική στην Α' και Β' περίπτωση ($\chi^2 = 16,52$, $p < 0,005$ και $\chi^2 = 9,84$, $p < 0,05$ αντίστοιχα) και στατιστικώς ασήμαντη στη Γ' περίπτωση ($\chi^2 = 1,54$, $p > 0,05$).

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 6 διαπιστώνουμε τα εξής:

- α) Κατά το στάδιο της συνεργασίας τους για την προετοιμασία των διδασκαλιών τους με τον υπεύθυνο δάσκαλο της ομάδας τους, 32.0% των φοιτητών/τριών δεν έμειναν καθόλου (16.0%, ήτοι 11 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή έμειναν λίγο (16.0%, ήτοι 11 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι. Οι υπόλοιποι φοιτητές/τριες (63.0%) έμειναν αρκετά (21.0%, ήτοι 14 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ (42.0%, ήτοι 31 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι.

- β) Όσον αφορά στην παρακολούθηση των διδασκαλιών τους από τους υπεύθυνους δασκάλους των ομάδων, 34.0% των φοιτητών/τριών δεν έμειναν καθόλου (15.0%, ήτοι 10 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή έμειναν λίγο (19.0%, ήτοι 13 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι, ενώ 66.0% των φοιτητών/τριών δήλωσαν αρκετά (25.0%, ήτοι 17 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ (40.0%, ήτοι 27 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι.
- γ) Στη φάση της επανατροφοδότησής τους από τους υπεύθυνους δασκάλους των ομάδων, 42.0% των φοιτητών/τριών δεν έμειναν καθόλου (21.0%, ήτοι 14 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή έμειναν λίγο (21.0%, ήτοι 14 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι, ενώ 58.0% των φοιτητών έμειναν αρκετά (21.0%, ήτοι 14 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ (37.0%, ήτοι 25 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι.

Εξετάζοντας τα ποιοτικά στοιχεία (τις αιτιολογίες των φοιτητών για τις απαντήσεις τους και τις προτάσεις τους για τη βελτίωση της συνεργασίας υπευθύνου και φοιτητών) των παραπάνω ποσοστών, διαπιστώθηκε ότι οι φοιτητές που δεν έμειναν καθόλου ή έμειναν λίγο ικανοποιημένοι δικαιολόγησαν την απάντησή τους, υποστηρίζοντας ότι ο υπεύθυνος της ομάδας τους διέθεσε λίγο ή δεν διέθεσε καθόλου χρόνο για συνεργασία. Αντίθετα, οι φοιτητές/τριες των οποίων ο υπεύθυνος διέθεσε αρκετό χρόνο για συνεργασία μαζί τους δήλωσαν αρκετά ή πολύ ικανοποιημένοι. Ο βαθμός ικανοποίησης των φοιτητών/τριών κρίθηκε δηλαδή από το χρόνο που τους διατέθηκε ή δεν τους διατέθηκε από τους υπευθύνους για συνεργασία.

Από τον πίνακα 7 προκύπτει ότι οι φοιτητές/τριες στη συντρι-

Πίνακας 7

Απαντήσεις στην ερώτηση «Είσαι ικανοποιημένος/η από τη συνεργασία σου με το/τη δάσκαλο/α της τάξης στην οποία δίδαξες στα πλαίσια της Σχολικής Πρακτικής Άσκησης;»

Απαντήσεις			
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
3,0%	4.0%	27.0%	66.0%
$(\chi^2 = 68,70, p < 0,005)$			

πτική τους πλειοψηφία (93.0%) έμειναν αρκετά (27.0%, ήτοι 18 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ (66.0%, ήτοι 44 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι από τη συνεργασία τους με τους δασκάλους των τάξεων στις οποίες δίδαξαν.

Τα στοιχεία του πίνακα 8 έδειξαν ότι κανένας φοιτητής/τρια δεν δήλωσε ότι δεν έμεινε καθόλου ικανοποιημένος από τις εισηγήσεις που πραγματοποίησαν στο Φροντιστήριο φορείς ή πρόσωπα εκτός Πανεπιστημίου, ενώ 24.0%, ήτοι 16 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 των φοιτητών/τριών εμφανίστηκαν λίγο ικανοποιημένοι, 76.0% έμειναν αρκετά (49.0%, ήτοι 33 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ή πολύ (27.0%, ήτοι 18 φοιτητές/τριες από τους/τις 67) ικανοποιημένοι. Σχετικά με την παρουσίαση διδακτικών προσεγγίσεων από τους φοιτητές/τριες, 8.0% των ερωτηθέντων, ήτοι 5 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 δήλωσαν πως δεν έμειναν καθόλου ικανοποιημένοι από τις παρουσιάσεις διδασκαλιών των συναδέλφων τους στο Φροντιστήριο, 43.0%, ήτοι 29 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 έμειναν λίγο ικανοποιημένοι, 34.0%, ήτοι 23 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 αρκετά και 15.0%, ήτοι 10 φοιτητές/τριες από τους/τις 67 πολύ ικανοποιημένοι.

Τα ευρήματα του Πίνακα 8α έδειξαν ότι ένα υψηλό ποσοστό (32.0%) των απαντήσεων σε σχέση με τις προτάσεις βελτίωσης του «θεσμού» των εισηγήσεων από πρόσωπα εκτός Πανεπιστημίου για διάφορες καινοτόμες σχολικές δράσεις και θεσμούς (π.χ.

Πίνακας 8

Απαντήσεις στην ερώτηση: «Σε ποιο βαθμό έμεινες ικανοποιημένος/η από το Φροντιστήριο όσον αφορά στην: α) παρουσίαση καινοτόμων δράσεων/ θεσμών/ δραστηριοτήτων από εξωπανεπιστημιακούς φορείς/πρόσωπα (π.χ. σχολικό έντυπο, θέματα Διοίκησης της Εκπαίδευσης, προβλήματα λόγου στην παιδική ηλικία, τηλεδιάσκεψη κ.λπ.) και β) παρουσίαση διδακτικών προσεγγίσεων από τους/τις φοιτητές/τριες στους συναδέλφους τους;»

Εισηγήσεις από εξωπανεπιστημιακούς φορείς ή πρόσωπα				Παρουσίαση διδακτικών καινοτομιών από φοιτητές/τριες			
Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
0.0%	24.0%	49.0%	27.0%	8.0%	43.0%	34.0%	15.0%
$(\chi^2 = 32,64, p < 0,005)$				$(\chi^2 = 22,25, p < 0,005)$			

Πίνακας 8α

Απαντήσεις στην ερώτηση «Τι θα πρότεινες για τη βελτίωση των εισηγήσεων περί καινοτόμων δράσεων/θεσμών/δραστηριοτήτων (π.χ. σχολικό έντυπο, θέματα Διοίκησης της Εκπαίδευσης, προβλήματα λόγου στην παιδική ηλικία, τηλεδιάσκεψη κ.λπ.) από εξωπανεπιστημιακούς;».

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Δεν απαντούν	32.0%
2. Περισσότερες εισηγήσεις, περισσότεροι εισηγητές	10.0%
3. Περισσότερα θέματα που αναφέρονται στο επάγγελμα του δασκάλου	10.0%
4. Περισσότερες εισηγήσεις σε όλα τα επίπεδα Σχολικής Πρακτικής	9.0%
5. Να συνεχίσουν ως έχουν	9.0%
6. Διάφορες άλλες απαντήσεις	30.0%
$(\chi^2 = 26,22, p < 0,005)$	

σχολικό έντυπο, θέματα Διοίκησης της Εκπαίδευσης,, προβλήματα λόγου στην παιδική ηλικία, τηλεδιάσκεψη κ.λπ.) δεν εμπεριείχαν καμία πρόταση (Την απάντηση αυτή έδωσαν 22 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 33,0%). Σε 10.0% των απαντήσεων προτάθηκε να γίνονται περισσότερες εισηγήσεις από εξωπανεπιστημιακούς (Την απάντηση αυτή έδωσαν 7 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 10,0%), ενώ 10.0% των απαντήσεων αναφέρθηκε στην ανάγκη αύξησης των θεμάτων που σχετίζονται με το επάγγελμα του δασκάλου (Την απάντηση αυτή έδωσαν 7 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 10,0%). Σε 9.0% των απαντήσεων προτάθηκε, όχι μόνο να αυξηθούν οι εισηγήσεις από εξωπανεπιστημιακούς, αλλά οι εισηγήσεις αυτές να επεκταθούν και σε όλα τα επίπεδα της πρακτικής άσκησης (Την απάντηση αυτή έδωσαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%), ενώ σε 9.0% των απαντήσεων προτάθηκε να μην αλλάξει τίποτα στο συγκεκριμένο τομέα (Την απάντηση αυτή έδωσαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%). Τέλος, το 30.0% που ήταν το ποσοστό των διάφορων άλλων απαντήσεων

(Τέτοιες απαντήσεις έδωσαν 21 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 31,0%) είναι υψηλό και έχει στατιστική σημασία για την ερμηνεία των δεδομένων. Μόνο που το ποσοστό προτίμησης καθεμιάς από τις απαντήσεις αυτές, χωριστά, (εννιά συνολικά) είναι άνευ στατιστικής σημασίας.

Πίνακας 8β

Απαντήσεις στην ερώτηση «Τι θα πρότεινες για τη βελτίωση της παρουσίας διδακτικών προσεγγίσεων από τους/τις φοιτητές/τριες στους συναδέλφους τους;»

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Δεν απαντούν ή δεν προτείνουν	48.0%
2. Να αυξηθούν	27.0%
3. Διάφορες άλλες απαντήσεις	25.0%
$(\chi^2 = 6,30, p < 0,05)$	

Από τα ευρήματα του Πίνακα 8β προκύπτει ότι ένα υψηλό ποσοστό (48.0%) των απαντήσεων των φοιτητών σχετικά με τις προτάσεις τους για τη βελτίωση της παρουσίας διδακτικών προσεγγίσεων από τους φοιτητές/τριες στους συναδέλφους τους δεν εμπειρείχε καμία πρόταση (Τέτοια απάντηση έδωσαν 32 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 48,0%). Στο 27.0% των απαντήσεων προτάθηκε να αυξηθούν οι παραπάνω παρουσιάσεις (Την απάντηση αυτή έδωσαν 18 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 27,0%). Τέλος, το 25.0% που ήταν το ποσοστό των διάφορων άλλων απαντήσεων (Τέτοιες απαντήσεις έδωσαν 17 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 25,0%) είναι υψηλό και έχει στατιστική σημασία για την ερμηνεία των δεδομένων. Μόνο που το ποσοστό προτίμησης καθεμιάς από τις απαντήσεις αυτές, χωριστά, (εννιά συνολικά) είναι άνευ στατιστικής σημασίας.

Τέλος, τα στοιχεία του Πίνακα 9 έδειξαν ότι στο 44.0% του συνόλου των απαντήσεών τους οι φοιτητές δεν ανέφεραν τίποτα ή δήλωσαν ότι δεν είχαν να προτείνουν κάτι για τη βελτίωση της πρακτικής άσκησης (Την απάντηση αυτή έδωσαν 34 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 51,0%). Το 14.0% των προτάσεων αναφερόταν στη μείωση των σχεδίων ή των φροντιστηριακών μαθημάτων (Την απάντηση αυτή έδωσαν 11 φοιτητές/τριες από

Πίνακας 9

Απαντήσεις στην ερώτηση: «Τι άλλο θα πρότεινες γενικώς για τη βελτίωση της Σχολικής Πρακτικής Άσκησης»;

Απαντήσεις	Ποσοστά %
1. Δεν απαντά ή δεν έχει να προτείνει κάτι επιπλέον	44.0%
2. Λιγότερα σχέδια ή φροντιστηριακά μαθήματα	14.0%
3. Να χωρισθούν οι φοιτητές σε μικρότερα τμήματα	8.0%
4. Διάφορες άλλες απαντήσεις	34.0%
$(\chi^2 = 26,32, p < 0,005)$	

τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 16,0%). Το 8.0% αναφερόταν στο χωρισμό των φοιτητών σε περισσότερα τμήματα για να είναι ολιγομελή (Την απάντηση αυτή έδωσαν 6 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 9,0%). Τέλος, το 34.0% που ήταν το ποσοστό των διάφορων άλλων απαντήσεων (Τέτοιες απαντήσεις έδωσαν 26 φοιτητές/τριες από τους/τις 67, ήτοι ποσοστό 39,0%) είναι υψηλό και έχει στατιστική σημασία για την ερμηνεία των δεδομένων. Μόνο που το ποσοστό προτίμησης καθεμιάς από τις απαντήσεις αυτές, χωριστά, (δέκα συνολικά) είναι άνευ στατιστικής σημασίας.

4. Συζήτηση

Η πλειοψηφία των φοιτητών/τριών εμφανίστηκε από αρκετά έως πολύ ικανοποιημένη σε σχέση με την εργαστηριακή άσκηση που λαμβάνει χώρα στο πανεπιστήμιο (*Φροντιστήριο*), ενώ περίπου το 30% εμφανίζεται λίγο ικανοποιημένο. Αυτή η έλλειψη ικανοποίησης ενδεχομένως να οφείλεται στο γεγονός ότι η επίτευξη ενός βασικού στόχου του Φροντιστηρίου, η συζήτηση, η ανάλυση και η κριτική των διδασκαλιών προσκρούει σε ένα γνωστό πρόβλημα που απασχολεί το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, δηλαδή στην εξεύρεση αιθουσών, προκειμένου η διαδικασία επανατροφοδότησης και αναστοχασμού να λειτουργήσει σε μικρές ομάδες. Δυ-

στυχώς, η όποια προσπάθεια για ουσιαστική συζήτηση και ανάλυση των διδασκαλιών των φοιτητών δεν μπορεί να τελεσφορήσει, όταν η διαδικασία λαμβάνει χώρα στην ολομέλεια της εργαστηριακής άσκησης, δηλαδή με τη συμμετοχή εκατό (100) περίπου φοιτητών/τριών.

Η κατάσταση αυτή δικαίως δυσαρεστεί τους φοιτητές/τριες, γεγονός εξάλλου που διαπιστώνεται και από τις προτάσεις που καταθέτουν για τη σωστότερη λειτουργία του Φροντιστηρίου: οι περισσότερες προτάσεις αναφέρονται στην ανάγκη χωρισμού των φοιτητών σε μικρότερες ομάδες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η πρόταση να επιλέγονται τα θέματα του Φροντιστηρίου από τους ίδιους τους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Η πρόταση αυτή αναδεικνύει έμμεσα την ανάγκη βελτίωσης και αναθεώρησης των θεματικών ενοτήτων που γίνονται αντικείμενο συζήτησης και ανάλυσης. Πάντως η πλειοψηφική προτίμηση των συμμετεχόντων στο θεσμό του Φροντιστηρίου επιβεβαιώνεται και από την ερώτηση που σχετίζεται με την υποχρέωση παρακολούθησης. Η πλειοψηφία προτείνει να παραμείνει υποχρεωτική η παρακολούθηση του Φροντιστηρίου, ενώ 22.0% ζητούν να είναι προαιρετική.

Αξιοσημείωτη είναι, επίσης, η πολύ θετική γενικότερη αποτίμηση της πρακτικής άσκησης από τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σε σχέση με τη βοήθεια που τους πρόσφερε, προκειμένου να ανταποκριθούν με επάρκεια στις μελλοντικές απαιτήσεις του εκπαιδευτικού τους ρόλου. Περίπου οι 9 στους 10 εμφανίζονται από αρκετά έως πολύ ευχαριστημένοι, γεγονός που διασταυρώνεται με άλλα ερευνητικά δεδομένα, σύμφωνα με τα οποία η πρακτική άσκηση εκτιμάται πολύ θετικά από τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς και συχνά θεωρείται ως το σημαντικότερο κομμάτι των σπουδών τους (Κακανά, 2005. Κανάκης, 1996. Κυρίδης, Παλαιολόγου και Αναστασιάδου, 2005). Μπορεί επίσης να ερμηνευτεί ως ικανοποίηση των φοιτητών/τριών από το συγκεκριμένο πρόγραμμα πρακτικής άσκησης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η διαπίστωση ότι κανένας φοιτητής ή φοιτήτρια δεν προτείνει να ελαττωθεί ο αριθμός των διδασκαλιών. Η πλειοψηφία ζητάει να αυξηθεί, ενώ περίπου το ένα τρίτο επιθυμεί να παραμείνει ο ίδιος αριθμός διδασκαλιών (πρβλ. Μπουζάκης, 1992· Ντολιοπούλου, 2002).

Η παρακολούθηση των διδασκαλιών από τους επόπτες-καθηγητές θεωρείται σημαντική από τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς, αφού σε αυτή βασίζεται η επανατροφοδότησή τους σε σχέση με τις αδυναμίες και τα θετικά σημεία που παρουσιάζουν οι διδασκαλίες τους. Παρά το άγχος που τους διακατέχει από την παρουσία

του καθηγητή στην τάξη, φαίνεται να επιθυμούν τη συγκεκριμένη διαδικασία παρακολούθησης και αξιολόγησης, προκειμένου να ακολουθήσει η επανατροφοδότηση και να ενημερωθούν για τις αδυναμίες και τα θετικά σημεία των διδασκαλιών τους. Για το λόγο αυτό και ανεξάρτητα από το βαθμό ικανοποίησής που δηλώνουν, προτείνουν περισσότερη παρακολούθηση των διδασκαλιών τους και περισσότερη επανατροφοδότηση από τους διδάσκοντες. Η επιθυμία αυτή ενισχύεται και από το γεγονός ότι οι φοιτητές/τριες που δήλωσαν ότι έμειναν καθόλου ή λίγο ικανοποιημένοι δικαιολογούν τις απαντήσεις τους, επισημαίνοντας ότι οι διδάσκοντες διέθεσαν ελάχιστο ή και καθόλου χρόνο για την παρακολούθηση των διδασκαλιών τους ή την επανατροφοδότησή τους.

Πρέπει εδώ να παρατηρήσουμε ότι σε κάθε επίπεδο πρακτικής άσκησης εμπλέκονται δύο επόπτες-καθηγητές, οι οποίοι θα πρέπει να παρακολουθήσουν διδασκαλίες εκατό (100) περίπου φοιτητών/τριών. Αυτό σημαίνει ότι ένας διδάσκων θα πρέπει να αφιερώσει για κάθε φοιτητή/τρια χρόνο παρακολούθησης που αντιστοιχεί σε πενήντα (50) διδακτικές ώρες (μία διδακτική ώρα παρακολούθησης για κάθε φοιτητή/τρια). Αν συνυπολογίσουμε και το χρόνο που θα πρέπει να διατίθεται για την εξατομικευμένη συζήτηση και επανατροφοδότηση του φοιτητή για τη διδασκαλία του (20 α έως 30 α ανά φοιτητή), αντιλαμβανόμαστε ότι πρόκειται για ένα τεράστιο όγκο υποχρεώσεων, στον οποίο είναι δύσκολο να ανταποκριθούν οι διδάσκοντες. Το αίτημα αυτό των φοιτητών/τριών θα μπορούσε να ικανοποιηθεί μόνο με την εμπλοκή περισσότερων διδασκόντων στην πρακτική άσκηση. Όσο αυτό δεν συμβαίνει, το βάρος πέφτει εκ των πραγμάτων στους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι ούτως ή άλλως συμμετέχουν ενεργά στη φάση της προετοιμασίας των φοιτητών/τριών, της παρακολούθησης των διδασκαλιών, καθώς και στην επανατροφοδότησή τους (Κανάκης, 1996).

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνάς μας, οι φοιτητές/τριες επιθυμούν περισσότερη συνεργασία με τους αποσπασμένους στο Τμήμα εκπαιδευτικούς α) στο επίπεδο της προετοιμασίας τους για τις διδασκαλίες, β) στο επίπεδο της παρακολούθησης των διδασκαλιών τους και γ) στο επίπεδο της σχετικής επανατροφοδότησής τους. Περίπου τα 2/3 των φοιτητών/τριών εμφανίστηκαν στους τρεις αυτούς τομείς αρκετά ή πολύ ικανοποιημένοι και οι υπόλοιποι λίγο ή καθόλου ικανοποιημένοι. Ο βαθμός ικανοποίησης των φοιτητών/τριών είναι συνάρτηση του χρόνου που αφιερώνει ο υπεύθυνος της ομάδας τους για συνεργασία μαζί τους.

Οι φοιτητές/τριες που απάντησαν ότι δεν ικανοποιήθηκαν καθόλου ή ικανοποιήθηκαν λίγο αιτιολόγησαν την απάντησή τους με βάση το γεγονός ότι δεν είχαν καθόλου ή είχαν λίγη συνεργασία με τον υπεύθυνό τους. Αντιθέτως, οι φοιτητές/τριες που απάντησαν ότι ικανοποιήθηκαν από αρκετά έως πολύ αιτιολόγησαν την απάντησή τους με βάση το γεγονός ότι είχαν αρκετή ή πολύ συνεργασία με τον υπεύθυνό τους. Η αρνητική εικόνα που προκύπτει στον τομέα αυτό αφορά συγκεκριμένους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δεν αφιέρωσαν το χρόνο που θα ήθελαν οι φοιτητές/τριες για προετοιμασία και επανατροφοδότηση.

Σε αντίθεση με άλλα ερευνητικά δεδομένα (Κακανά, 2005) δεν διαπιστώθηκαν προβλήματα με τους εκπαιδευτικούς των σχολείων άσκησης, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών/τριών εμφανίστηκε ικανοποιημένη από τη συνεργασία αυτή (πρβλ. Hastings, 2004· Moser and Hascher, 2000). Η διαπίστωση αυτή διασταυρώνεται με τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας στο ίδιο Τμήμα, η οποία εξέτασε τις απόψεις των εκπαιδευτικών των σχολείων άσκησης για τους φοιτητές/τριες. Οι εκπαιδευτικοί εμφανίστηκαν και αυτοί με τη σειρά τους πολύ ικανοποιημένοι από τη συνεργασία με τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς (Χανιωτάκης, υπό δημοσίευση).

Από τη διερεύνηση της λειτουργίας του Φροντιστηρίου με επιπλέον ερωτήσεις, διαπιστώθηκε ότι οι φοιτητές/τριες στην πλειοψηφία τους αξιολογούν θετικά τις εισηγήσεις που πραγματοποιήθηκαν στο Φροντιστήριο από φορείς ή πρόσωπα εκτός Πανεπιστημίου πάνω σε επίκαιρα θέματα που άπτονται της εκπαιδευτικής πραγματικότητας. Επίσης, οι μισοί περίπου από τους ερωτώμενους δηλώνουν αρκετά έως πολύ ικανοποιημένοι από τις παρουσιάσεις διδασκαλιών που πραγματοποίησαν συνάδελφοί τους στο Φροντιστήριο. Ωστόσο οι υπόλοιποι μισοί φοιτητές που δήλωσαν ότι δεν είναι ικανοποιημένοι από τη συγκεκριμένη διαδικασία, κατά την αιτιολόγηση των απαντήσεών τους ανέφεραν ότι οι παρουσιάσεις που έγιναν από τους συναδέλφους τους ήταν λίγες, ενώ θα έπρεπε να είναι πολύ περισσότερες. Συνεπώς, η δραστηριότητα αυτή φαίνεται να προσφέρει νέες ιδέες και εναλλακτικές διδακτικές προτάσεις στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς. Το ίδιο διαπιστώνεται και για τις εισηγήσεις από εξωπανεπιστημιακούς φορείς ή πρόσωπα, οι οποίες φαίνεται να ικανοποιούν την ανάγκη τους για ενημέρωση σε σχέση με νέους θεσμούς και καινοτόμες δράσεις του ελληνικού σχολείου.

Όσον αφορά στις γενικότερες προτάσεις για τη βελτίωση του

Φροντιστηρίου και της πρακτικής άσκησης παρατηρείται ότι ένα μεγάλο ποσοστό φοιτητών/τριών δεν απαντά ή δεν έχει να προτείνει κάτι επιπλέον. Από τις προτάσεις που κατατέθηκαν σχετική αξία έχει η πρόταση για χωρισμό των τμημάτων σε μικρότερες ομάδες για την καλύτερη λειτουργία του Φροντιστηρίου. Γενικώς οι φοιτητές/τριες διατυπώνουν πολλές και διαφορετικές προτάσεις, αλλά, επειδή τα ποσοστά σε κάθε μία από αυτές είναι άνευ στατιστικής σημασίας, δεν μπορεί να ληφθεί η καθεμιά σοβαρά υπόψη. Το σύνολο, όμως, αυτών των ποσοστών έχει στατιστική σημασία και μπορεί να σηματοδοτεί κάποιο μήνυμα για αλλαγές στο πρόγραμμα πρακτικής άσκησης. Οι φοιτητές/τριες φαίνεται να μη συμφωνούν για το ποιες αλλαγές πρέπει να γίνουν, αφού η καθεμιά από τις προτάσεις αυτές δεν συγκεντρώνει σημαντικό αριθμό προτιμήσεων από μέρους τους. Ωστόσο, αυτό μάλλον ερμηνεύεται με βάση το γεγονός ότι οι φοιτητές/τριες είχαν ήδη τη δυνατότητα σε προηγούμενες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου να εκφράσουν τις προτάσεις τους για επιμέρους τομείς της πρακτικής άσκησης. Πράγμα το οποίο και έπραξαν. Συνεπώς, μπορεί να θεωρήσαν περιττό να επαναλάβουν στην τελευταία ερώτηση προτάσεις που είχαν ήδη διατυπώσει.

Επίλογος

Η παρούσα εργασία είχε ως σκοπό τη διερεύνηση των απόψεων και αντιλήψεων των φοιτητών/τριών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας σε σχέση με το πρόγραμμα πρακτικής άσκησης. Η έρευνα εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο αξιολόγησης του προγράμματος πρακτικής άσκησης των φοιτητών/τριών του Τμήματος και συνεπώς τα αποτελέσματα που προέκυψαν μπορούν καλύτερα να ερμηνευτούν και να αξιοποιηθούν στο βαθμό που θα συσχετισθούν με αποτελέσματα άλλων αξιολογήσεων που βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη (διερεύνηση απόψεων των εκπαιδευτικών και διευθυντών των σχολείων υποδοχής, διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών/τριών για την εμπειρία της διδασκαλίας καθεαυτής). Στην έρευνα επιδιώχθηκε η αποτίμηση όψεων και συντελεστών του προγράμματος και ειδικότερα ο βαθμός ικανοποίησης των φοιτητών/τριών από: α) την εργαστηριακή άσκηση στο πανεπιστήμιο («Φροντιστήριο») και β) την υποστήριξη, συνεργασία και βοήθεια που είχαν στη φάση της

διεξαγωγής των διδασκαλιών τους από τους επόπτες-καθηγητές, τους αποσπασμένους εκπαιδευτικούς και τους εκπαιδευτικούς των σχολείων υποδοχής. Η ανάλυση και εξέταση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι οι φοιτητές/τριες εμφανίζονται σε γενικές γραμμές ικανοποιημένοι από την οργάνωση και λειτουργία του προγράμματος, τους συντελεστές του και τις αλλαγές που επιχειρούνται το τελευταίο διάστημα, χωρίς βέβαια να απουσιάζουν οι κριτικές αναφορές σε επιμέρους τομείς. Οι αναφορές αυτές, έστω και σε μικρά ποσοστά, είναι πολύτιμες για τους επόπτες της πρακτικής άσκησης, και για το λόγο αυτό η επιχειρούμενη προσπάθεια αναμόρφωσης του προγράμματος θα πρέπει να τις συνεκτιμήσει, έτσι ώστε να επιτευχθεί η βελτίωση του προγράμματος και ενδεχομένως η προθυμότερη σύμπραξη των φοιτητών/τριών.

Βιβλιογραφία

- Αυγητίδου Σ., «Σύνδεση θεωρίας και πράξης στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών», *Μακεδόν* 4, 1997-1998, σελ. 101-114.
- Blueml K. and Boeck St. (hrsg.), *Schulpraktikum. Neue Wege in der Lehrerbildung* (Σχολική πρακτική άσκηση. Νέες κατευθύνσεις στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών), Literas, Universitaetsverlag, Wien, 1988.
- Brinkmann G., «Η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών: Τάσεις στην Ευρώπη», μτφρ. Π.Δ. Ξωχέλλης, Α. Κεσίδου, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 24, 1996, σελ. 29-37.
- Buchberger F. and Buchberger I., «Aktuelle Entwicklungslinien von Lehrerbildung in Europa (Επίκαιρες κατευθύνσεις στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στην Ευρώπη), in M. Sertl and B. Falkinger (eds), *Lehrerinnenbildung in Bewegung? Zur Reform der pädagogischen Akademien*, Verein der Förderer der Schulhefte, Wien, 2002, σελ. 9-30.
- Hascher T., Coccard Y., Moser P., «Forget about theory-practice is all? Student teacher's learning in practicum», *Teachers and Teaching: Theory and practice* 10 (6), 2004, σελ. 623-637.
- Hastings W., «Emotions and the practicum: the cooperating teachers' perspective», *Teachers and Teaching: Theory and practice* 10 (2), 2004, σελ. 135-147.
- Θεοδώρου Δ., *Η πρακτική άσκηση στα προγράμματα σπουδών των Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, 1998.

- Κακανά Δ.-Μ., «Το πρόγραμμα πρακτικής άσκησης του Παιδαγωγικού Τμήματος Προσχολικής Εκπαίδευσης: Αξιολόγηση των πεπραγμένων από τους φοιτητές και τις φοιτήτριες», στο Α. Κυρίδης, Ε. Σιβροπούλου και Θ. Κασκάλης (επιμ. έκδ.), *Πρακτικά συμποσίου Η οργάνωση της πρακτικής άσκησης στα Παιδαγωγικά Τμήματα Νηπιαγωγών*, Ηλεκτρονική έκδοση (σε CD) του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα, 2005, σελ. 21.
- Κακανά Δ.-Μ., Χατζοπούλου Κ., «Πρακτική άσκηση φοιτητών - φοιτητριών μέσω προσομοιωτικού τύπου διδασκαλίας», στο Ν. Ζούκης και Θ. Μητάκος (επιμ. έκδ.), *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου για την Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα*, 2003, σελ. 7. Ανασύρθηκε από τη http://www.pee.gr/enimerosi/27.11.03/sin_ath/th_en_viii/Kakana_chatzopoulou.htm.
- Καλαϊτζοπούλου Μ., *Ο Εκπαιδευτικός ως Στοχαζόμενος Επαγγελματίας*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα, 2001.
- Κανάκης Ι.Ν., «Οι Γνώμες των Φοιτητών του Π.Τ.Δ.Ε. Κρήτης για την Οργάνωση της Σχολικής Πρακτικής», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 24, 1996, σελ. 201-233.
- Korthagen F., Loughran J., Lunnenberg M., «Teaching teachers - studies into the expertise of teacher educators: An introduction to this theme issue», *Teaching and Teacher Education* 21 (2), 2005, σελ. 107-115.
- Κυρίδης Α., Παλαιολόγου Ν., Αναστασιάδου Σ., «Η Πρακτική Άσκηση στα προγράμματα αρχικής κατάρτισης των υποψήφιων εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης: Ερευνητικά δεδομένα για τις απόψεις φοιτητών Παιδαγωγικών Τμημάτων σχετικά με την πρακτική τους άσκηση», *Επιστήμες της Αγωγής* 1, 2005, σελ. 127-144.
- Moser P., Hascher T., *Lernen im Praktikum: Projektbericht (Η μάθηση στην πρακτική άσκηση: Έκθεση ερευνητικού προγράμματος)*, Universitaet Bern, Bern, 2000.
- Μπότσογλου Κ., «Από τη θεωρία στην πράξη: Κρίσεις, διαπιστώσεις και προσδοκίες των φοιτητών των παιδαγωγικών τμημάτων προσχολικής εκπαίδευσης μελέτη μιας περίπτωσης», *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού* 5, 2003, σελ. 71-87.
- Μπουζάκης Σ., 1993, «Η επιστημονική και επαγγελματική «ταυτότητα» των πτυχιούχων Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης και της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Κύπρου, μία εμπειρική - συγκριτική προσέγγιση», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση* 18, 2003, σελ. 127-161.
- Ντολιοπούλου Ε., *Απόψεις μελλοντικών εκπαιδευτικών για την πρακτική τους άσκηση: η περίπτωση του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, 2002. Ανασύρθηκε από την http://www.pee.gr/e_athena/sin_ath.htm.
- Ξωχέλλης Π., «Γενική θεώρηση της εκπαίδευσης των Ελλήνων εκπαιδευ-

- τικών», στο Δ. Θωίδης και Σ. Ηλιάδου-Τάχου (επιμ. έκδ.), *Μανόλης Σαρρής: Ψυχολόγος - Παιδαγωγός*, Έκδοση Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα, 2005, σελ. 7-13.
- Πούλου Μ., Χανιωτάκης Ν. (υπό δημοσίευση), *Αναστοχασμός της διδακτικής πράξης από υποψήφιους εκπαιδευτικούς στα πλαίσια της πρακτικής άσκησης. Επιστήμες της Αγωγής*.
- Πυργιωτάκης Γ., «Σχέση θεωρίας και διδακτικής πράξης. Το παράδειγμα του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας», *Μακεδόν* 9, 2001-2002, σελ. 313-329.
- Schon D.A., *Educating the Reflective Practitioner: Towards a New Design for Teaching and Learning in the Profession*, Jossey Bass, San Francisco, 1987.
- Χανιωτάκης Ν. (υπό δημοσίευση), *Η σχολική πρακτική από τη σκοπιά των σχολείων υποδοχής*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, Εκπαίδευση και Κοινωνία στο σύγχρονο κόσμο. Παιδαγωγικά Τμήματα: 20 χρόνια μετά. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτική Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Κρήτης και Ινστιτούτο Παιδαγωγικών Ερευνών-Μελετών της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος, Ρέθυμνο, 2005.
- Wildner P., «Das Theorie - Praxis-Problem im Spiegel der neuen Lehrerbildung (Το πρόβλημα θεωρίας-πράξης υπό το πρίσμα της σύγχρονης εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών)», in Blueml K. and Boeck St. (hrsg.), *Schulpraktikum. Neue Wege in der Lehrerbildung*, Literas, Universitaetsverlag, Wien, 1988, σελ. 55-64.

